

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MAKROMALİYYƏ SABİTLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ TƏNZİMLƏMƏSİNİN ROLU

İxtisas: 5301.01 – «Daxili fiskal siyasəti və dövlət maliyyəsi»

Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri

İddiaçı: **Məlikova Leyli Əfras qızı**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Universitetinin "Maliyyə və iqtisadiyyat" kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Mübariz Məmmədhusəyn oğlu Bağirov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmlər doktoru, professor
Mirələm Xası oğlu Həsənlı

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Xanoğlu Əndəlif oğlu Hüseynov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Ramal Rəsul oğlu Əzizov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED
2.10 Dissertasiya şurası

Dissertasiya
şurasının sədri:

imza

iqtisad elmləri doktoru, professor
Yəşar Atakişi oğlu Kəlbiyev

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

imza

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Suqra İnqilab qızı Hübətova

Elmi seminarın
sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor
Zahid Fərrux oğlu Məmmədov

imza

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qlobal iqtisadi təhlükələrin artması və dünya təsərrüfat sistemi mexanizmlərinin dəyişilməsi ilə bağlı hər il iqtisadi proseslər, həmçinin–münasibətlər dərinləşir və mürəkkəbləşir. Bu səbəbdən də dövlətin fiskal siyasətinin adekvat model və mexanizmləri, eyni zamanda, ölkədə makroiqtisadi səviyyədə fiskal tənzimlənmənin həyata keçirilməsi üçün daha səmərəli üsullardan istifadə edilməsi tələb olunur. Fiskal tənzimlənmə vasitəsilə kompleks və sistemli tədbirlər hazırlanaraq həyata keçirilir. Digər tərəfdən, həmin tədbirlər sayəsində dövlət makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına təsir göstərə bilər. Əsas prioritet vəzifələr qismində milli iqtisadiyyatın bütün sferalarına makromaliyyə sabitliyinin təmin olunması problemlərinin təhlili, monetar siyasət, milli layihələr, büdcə sistemi və s. vasitəsi ilə maliyyə resurslarının manevrlik qabiliyyətinin yüksəldilməsi göstərilə bilər. Qloballaşma şəraitində və xüsusilə də maliyyə böhranları və iqtisadi qeyri-sabitliyin təsiri nəticəsində milli iqtisadiyyatın makromaliyyəsinin sabitləşməsi üçün fiskal tənzimlənmənin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Belə ki, Covid-19 pandemiyası maliyyə institutları üçün tamamilə yeni çağırışlar və tələblər yaradıb. Bundan əlavə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin dirçəldilməsi və bərpası kontekstində milli iqtisadiyyatın inkişafı və şaxələndirilməsinin intensivləşdirilməsi üçün yeni strateji hədəflər formalaşdırılıb. Yeni yaradılmış Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları daha səmərəli vergi-fiskal mexanizm və alətlərin işlənilib hazırlanması və tətbiqi, o cümlədən ölkənin regionlarında fiskal siyasətin səmərəliliyinin təmin edilməsinə əlavə imkanlar yaratmaq üçün əlverişli şərait formalaşdırıla bilər. Göründüyü kimi, belə bir şəraitdə ölkənin maliyyə sistemindəki mövcud problemlərinin, onun əsas komponentlərinin, o cümlədən fiskal mexanizmlərlərin müasir global çağırışlara adekvat olması ilə bağlı fundamental araşdırmaların aparılması tələb olunur. Bütün bunlar “Makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında fiskal tənzimlənmənin rolu” adlı dissertasiya işinin mövzusunun aktuallığının ifadəsidir.

Maliyyə, maliyyə sistemi, tənzimləmə mexanizmlərinin problemləri klassiklərin, iqtisad elminin banilərinin, müasir dövrün alim və tədqiqatçılarının əsərlərində öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası

müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, suveren dövlətin maliyyə sisteminin və onun fiskal mexanizmlərinin problemlərinin dərinlənən araşdırılması prosesləri intensivləşmişdir. Bu baxımdan, fiskal tənzimlənmə və onun makromaliyyə tənzimlənməsində rolu, həmin proseslərin dövlətin büdcə-vergi sisteminin vəziyyətinə təsiri bir sıra iqtisadçı-alimlər tərəfindən araşdırılmışdır: A.F.Musayev, Ə.Ə.Ələkbərov, Z.F.Məmmədov, M.M.Sadıqov, Y.A.Kəlbəyev, M.M.Bağirov, M.X.Həsənli, B.X.Ataşov, Ş.T.Əliyev və s.

Maliyyə və fiskal sisteminin mahiyyətinin araşdırılmasının konseptual əsasları, nəzəri aspektləri xarici ölkə tədqiqatçılarının, o cümlədən klassik iqtisadi məktəbin nümayəndələrinin bir sıra əsərlərində öz əksini tapmışdır. A.Smit, D.Rikardo, U.S.Vikri, U.Petti, P.Buaqilber öz əsərlərində mühüm iqtisadi kateqoriya, “vergi” anlayışının məzmun və mahiyyəti ilə bağlı araşdırmalar aparmışlar. Səmərəli fiskal siyasətin formalaşması və onun makroiqtisadi sabitliyə təsiri problemi M.Feldsteyn, A.Laffer, C.Keyns, X.Minski və b. əsərlərində öz əksini tapmışdır. İşdə baxılan problemlər bir qrup rus iqtisadçıları tərəfindən də araşdırılmışdır: E.T.Qaydar, A.L.Kudrin, E.Q.Yasin, A.N.İllarionov, T.Q.Rjevskaya, V.S.Panfilov, V.P.Zaykov, N.N.Kaurova, A.Q.Paul, A.V.Lukyanova, A.V.Şvetsov və s.

Ancaq müasir maliyyə sisteminin inkişaf təmayülləri və fiskal mexanizmlərin mahiyyəti onların əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilməsini, maliyyə sisteminin daha səmərəli mexanizmlərinin və digər maliyyə alətlərinin işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün bunlar qlobal iqtisadi çağırışlar şəraitində ölkədə maliyyə sabitliyinin təmin olunmasına imkan yarada bilər. Göstərilən problemlər və məsələlərin məcmusu daha dərin araşdırmaların aparılmasını, yeni yanaşmaların formalaşdırılmasını tələb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında fiskal tənzimlənmənin rolunun araşdırılmasıdır. Aparılan araşdırmaların təsbit olunmuş vəzifələri dissertasiya işinin strukturunda öz əksini tapmışdır:

- global maliyyə prosesləri nəzərə alınaraq, ölkənin makromaliyyə tənzimlənməsinin nəzəri və metodoloji əsaslarının öyrənilməsi;
- fiskal tənzimlənmə alətlərinin yenilənməsi və zənginləşdirilməsi ilə ölkədə makromaliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün vergi

alətlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;

- müasir şəraitdə ölkədə maliyyə sabitliyi siyasətin xüsusiyyətlərinin nəzərdən keçirilməsi;
- dövlət tərəfindən maliyyə sabitliyinin təmin olunmasına yönəldilmiş tədbirlərin və ÜDM-in həcmnin artmasına imkan verən mənbələrin araşdırılması;
- büdcə tənzimlənməsi mexanizmlərinin əhəmiyyətinin və onların ölkədə makroiqtisadi vəziyyətə təsirinin tədqiqi;
- ölkədə mövcud vergi potensialının qiymətləndirilməsi və onun makromaliyyə sistemində rolu;
- ölkədə maliyyə sabitləşməsinin dövlətin iqtisadi siyasətinin strateji məqsədlərindən biri kimi nəzərdən keçirilməsi, maliyyə tənzimlənməsi ilə bağlı kompleks və sistemli tədbirlərin araşdırılması, dövlətin maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin araşdırılması;
- ölkənin vergi xidmətinin fiskal mexanizmlər kompleksində rolunun müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının Strateji Yol Xəritəsi kontekstində fiskal tənzimlənmə, makromaliyyə sabitliyinin güclənməsinə təsir göstərən səmərəli mexanizmlərin hazırlanması və s.

Tədqiqatın obyekti Azərbaycan Respublikasında makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında fiskal tənzimlənmədir.

Azərbaycan Respublikasında fiskal tənzimlənmə üzrə təcrübəsinin ölkənin makromaliyyə sabitləşməsinin təmin edilməsinə təsir ölçüsü və dərəcəsi **tədqiqatın predmeti** kimi çıxış edirlər.

Tədqiqat metodları - maliyyə və fiskal tənzimlənmə məsələlərinə aid ölkə və xaricdə dərc edilmiş elmi əsərlərdir. Bunlarla yanaşı, makromaliyyə və fiskal mexanizmlərlə bağlı qanunvericilik və hüquqi-normativ sənədlərə də istinad olunmuşdur. Tədqiqatlar zamanı müxtəlif iqtisadi üsullardan istifadə edilmişdir: sistemli təhlil üsulu, müqayisəli təhlil və sintez üsulu, statistik təhlil üsulu. Qeyd edilən metodlarla Azərbaycan Respublikasının makroiqtisadi göstəriciləri, dövlətin vergi və büdcə siyasətinin vəziyyəti araşdırılmışdır.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Dissertasiya işinin tədqiqindən əldə edilən elmi yeniliklər nəzərə alınaraq, aşağıdakı əsas müddəalar müdafiyyə çıxarılır:

1. Nəzəri əsasların mühüm aspektlərinə və dövlət maliyyə siyasətinin

problemlərinə müxtəlif baxışlar, xüsusilə fiskal tənzimləmənin rolu dünyada maliyyə böhranının mənfi nəticələrinin, o cümlədən Covid-19 pandemiyasının davam etməsi kontekstində artmaqdadır;

2. Müasir iqtisadi reallıqlar kontekstində dövlət maliyyə siyasətinin tarazlaşdırılması və ölkədə makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsi problemləri vardır;
3. Maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün fiskal mexanizmlərin və alətlərin effektivliyi tələb olunur;
4. Əsas məsələlərdən biri də artan global təhlükələr şəraitində ölkənin iqtisadi inkişafı və gücünün gücləndirilməsi üzrə strateji hədəflərə uyğun olaraq vergilərin elastiklik əmsalının təmin edilməsi ilə bağlıdır;
5. Struktur və institusional islahatların aparılması kontekstində və ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi dövründə vergi rejiminin şəffaflığının və fiskal alətlərin səmərəliliyinin təmin edilməsinə yönəldilmiş vergi orqanlarının və vergi qanunvericiliyinin mexanizmlərinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranıb;
6. Strateji vəzifələrdən biri kimi - maliyyə sisteminin dövlət tənzimlənməsinin mövcud mexanizmlərinin yeni mərhələyə keçirilməsi və vergi daxilolmalarının optimallaşdırılmasının və maliyyə resurslarından istifadənin rasionallığının təmin edilməsində fiskal mexanizmlərin rolunun artırılması baxılır;
7. Aktual problemlər kimi ölkədə makromaliyyə sabitliyinin qısa və uzunmüddətli perspektivdə optimal təminatı üçün fiskal mexanizmlərin və alətlərin səmərəliliyinin təmin olunması vacibdir və s.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi. Qlobal iqtisadi çağırışlar kontekstində makromaliyyə sabitliyinin təmin olunmasına xidmət edən fiskal tənzimlənmənin rolu ilə bağlı müasir elmi baxışların formalaşdırılması və nəzəri-metodoloji yanaşmaların əsaslandırılmasıdır. Dissertasiya işinin elmi yeniliyinin digər mühüm aspektləri aşağıdakı kimi təsbit olunmuşdur:

- nəzəri material və elmi baxışlar əsasında maliyyə sabitliyi anlayışının mahiyyəti və bununla bağlı müəllif yanaşması formalaşdırılmış, onun dövlətin tarazlaşdırılmış maliyyə siyasəti və müasir iqtisadi reallıqlar baxımından nəzərə alınmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır;
- ölkə iqtisadiyyatının böyüməsi və möhkəmlənməsinə xidmət edən

əsas üstünlüklər, fiskal mexnizm və alətlərin səmərəliliyi, maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi, vergi ödəyiciləri bazasının genişləndirilməsi, vergi ödəyicilərinin məsuliyyətinin artırılması imkanları müəyyənləşdirilmişdir;

- ölkənin maliyyə sabitliyinə təsir göstərən endogen və ekzogen amillər blok-sxem formasında sistemləşdirilmiş və əsaslandırılmışdır;
- makroiqtisadi səviyyədə dəyişikliklərlə bağlı vergi daxilolmalarının həssaslıq dərəcəsini əks etdirən göstərici – Azərbaycanda 2010-2020-ci illərdə vergilərin elastikliyi əmsalı hesablanmışdır;
- qüvvədə olan Vergi Məcəlləsinə çoxsaylı əlavə və dəyişikliklərin edilməsini nəzərə alaraq, Vergi Məcəlləsinin optimallaşdırılmasının və fiskal sistemin stimullaşdırıcı funksiyalarının gücləndirilməsi istiqamətində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, mövcud vergi mexanizmlərinin tənzimlənməsi və şəffaflığının təmin edilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır;
- optimal vergi daxilolmalarına və ölkə büdcəsinin proqnozlaşdırılan göstəricilər üzrə formalaşdırılmasına imkan verən dövlət dəstəyi və bazar iqtisadiyyatı mexanizmləri nəzərə alınmaqla tarazlaşdırılmış maliyyə sisteminin formalaşdırılmasında fiskal tənzimlənin rolu əsaslandırılmışdır;
- yaxın və uzaq perspektivdə Azərbaycanda makromaliyyə sabitliyi kontekstində fiskal tənzimlənmənin rolu ilə bağlı prioritet istiqamətlər və perspektivlərin blok-sxemi hazırlanmış və əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəa və nəticələri elmi işçilər, mütəxəssislər, tədqiqatçılar üçün, həmçinin maliyyə subyektləri və müəssisə rəhbərləri üçün maraq doğura bilər. Dissertasiya işinin materialları “Vergi sistemi”, “Vergi və vergiqoyma”, “Vergi inzibatçılığı”, “Xarici ölkələrin vergi sistemləri” və s. fənnlər üzrə mühazirələrin, dərş vəsaitlərinin, dərşliklərin hazırlanması üçün istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin ümumilikdə 16 elmi məqalə və tezislərində, o cümlədən, 5-i xaricdə dərc olunmuş əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın əsas müddəaları Moskvada keçirilən “Современные концепции научных исследований” mövzusunda V beynəlxalq elmi-

praktiki konfransda - “Важные аспекты макрофинансовой стабилизации страны в условиях глобализации” (29-30 avqust 2014); “İqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı. Problemlər, perspektivlər” mövzusunda Beynəlxalq Elmi-praktiki konfransında (Sumqayıt Dövlət Universiteti) “Макрофинансовая стабилизация страны в условиях финансового кризиса” (27-28 aprel 2016); AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun 60 illik yubileyinə həsr olunmuş “İqtisadi artım və ictimai rifah” mövzusunda Beynəlxalq Elmi-praktiki Konfransda (AMEA, İqtisadiyyat İnstitutu) “Важность фискального регулирования в обеспечении экономического роста страны в контексте современных реалий” (18 oktyabr 2018); “Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası” mövzusunda Respublika Elmi Konfransında (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti) “Приоритеты обеспечения макрофинансовой стабилизации Азербайджана в контексте стратегических дорожных карт” (24 dekabr 2019); Gənc Tədqiqatçıların IV Respublika Elmi-praktiki konfransda (Azərbaycan Universiteti) “Механизм выравнивания доходов населения с помощью различных систем налогообложения” (9 aprel 2021); “Regional iqtisadiyyat: müasir aspektlər və aktual məsələlər” mövzusunda Respublika Elmi konfransında (Sumqayıt Dövlət Universiteti) “Стабилизирующая роль налоговой политики в обеспечении экономической активности в регионах” (22-23 aprel 2021) və Moskvada keçirilən («Развитие науки и практики в глобально меняющемся мире в условиях рисков») V Beynəlxalq Elmi-praktiki Konfransda “Оценка влияния пандемии на макрофинансовую стабильность экономики Азербайджана” (26 iyul 2021) adlı tezislərdə verilmişdir. Bunlarla bərabər, dissertasiya işinin nəticələri Dövlət Vergi Xidmətinin (keçmiş Vergilər Nazirliyinin) Tədris Mərkəzində istifadə edilməsi üçün təqdim edilmişdir (məktub № 31/5 - 05.10.2018) və qəbul edilmişdir (məktub - 05.10.2018).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Üz qabığı, mündəricat və giriş (7 245 min işarə), I fəsil (67 289 min işarə), II fəsil (70 913 min işarə), III fəsil (57 235 min işarə), nəticə (12 983 min işarə) və ədəbiyyat siyahısı (25 058 min işarə) üzrə ümumi həcm 258 487 min

işarədir. Dissertasiyanın həcmi şəkillər, cədvəllər, qrafiklər və ədəbiyyat mənbələri istisna olmaqla 210 018 işarədir.

Dissertasiya işinin strukturu

Giriş

I Fəsil. Ölkənin makromaliyyə sabitliyinin nəzəri-metodoloji əsasları

- 1.1. Ölkənin makromaliyyə sabitliyinin nəzəri əsasları
- 1.2. Fiskal tənzimləmə yolu ilə maliyyə sabitliyinin təmin olunmasına metodoloji yanaşmalar
- 1.3. Makromaliyyə sabitliyi üzrə dövlət siyasətinin müəyyənəşdirilməsi və reallaşdırılması üzrə dünya təcrübəsi

II Fəsil. Azərbaycanda müasir makromaliyyə vəziyyətinin təhlili və fiskal tənzimlənmənin qiymətləndirilməsi

- 2.1. Dövlətin makroiqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında fiskal tənzimlənmənin rolunun təhlili
- 2.2. Ölkənin makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsi kontekstində büdcə tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti
- 2.3. Azərbaycanın makromaliyyə sistemində vergi potensialının qiymətləndirilməsi və onun rolu

III Fəsil. Azərbaycan Respublikasında fiskal tənzimlənmənin prioritetləri və perspektiv istiqamətləri

- 3.1. Strateji yol xəritələri kontekstində ölkənin makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsi prioritetləri
- 3.2. Fiskal tənzimləmə sistemində vergi xidmətinin səmərəliliyinin artırılması yolları
- 3.3. Müasir şəraitdə Azərbaycanın fiskal siyasətinin təkmilləşdirilməsi perspektivləri

Nəticə

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM EDİLƏN ƏSAS MÜDDƏALAR

1. Nəzəri əsasların mühüm aspektlərinə və dövlət maliyyə siyasətinin problemlərinə müxtəlif baxışlar, xüsusilə fiskal tənzimləmənin rolu dünyada maliyyə böhranının mənfəəti nəticələrinin, o cümlədən Covid-19 pandemiyasının davam etməsi kontekstində artmaqdadır.

Makromaliyyə məsələləri və problemləri klassik iqtisadi məktəbin nümayəndələri də daxil olmaqla, bütün dövrlərdə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Klassik iqtisadi məktəbin banisi A.Smit hesab edirdi ki, iqtisadi sabitliyin pozulması eyni vaxta obyektiv və subyektiv səbəblərdən, o cümlədən, müharibə, hökumət, millətin tənbelliyi və s. səbəblərdən ola bilər. O, dövlət maliyyəsinin mahiyyətinin ayrı-ayrı hissələrini araşdırmış, dövlətin xərcləri və gəlirlərinin xüsusiyyətlərini vermişdir¹. Klassik iqtisadi məktəbin digər görkəmli nümayəndəsi D.Rikardonun əsərlərində iqtisadi sistemin inkişafı ilə dövlət maliyyəsi arasında olan qarşılıqlı əlaqələrin səbəbi açıqlanır və burada əsas problem kimi ilkin kapitalın formalaşdırılması, sonra isə rəqabət mühitinə malik bazar iqtisadiyyatının təşkilidir². Makroiqtisadi sabitlik aspektində C.M.Keynsin baxışları xüsusi fərqlənir və o hesab edirdi ki, bazar iqtisadiyyatının daxili xüsusiyyətləri içərisində məhz qeyri-sabitlik daha çox fərqlənir³. Tədqiqatçı J.B.Sey bu qənaətə gəlmişdir ki, sabitlik istehlakın tarazlaşdırılmasının təmin olunması və iqtisadi liberalizm prinsiplərinin qorunmasıdır⁴. Başqa bir tədqiqatçı, X.P.Minski “maliyyə köpükləri” haqqında elmi baxışlarında belə düşünürdü ki, bunun əsas səbəbi bazarın strukturunun dəyişməsi və onun iştirakçılarının davranışlarının modifikasiyasıdır⁵.

Qeyd edək ki, müasir dövrdə covid-19 pandemiyasının təsiri nəzərə alınmaqla, dövlət maliyyə siyasətinin problemlərinə fərqli baxışlar, həmçinin fiskal tənzimləmənin rolu xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bir sıra məsələlər daha çox önəm kəsb edir: 1) hər bir

¹ Smith, A. *The Wealth of Nations* / A. Smith – 617 p.

² Ricardo, D. *On the Principles of Political Economy and Taxation* / D.Ricardo. – 1817. – 589 p.

³ Keynes, J.M. *General Theory of Employment, Interest and Money* / J.M.Keynes. – Stellar Editions; 2014. – 169 p.

⁴ Say, J.-B. *Traité d'économie politique* / J.-B. Say – 1803. – Paris: Calmann-Lévy Éditeur.- Les fondateurs. – 572 p.

⁵ Minsky, H.P. *Stabilizing an Unstable Economy* / P.H.Minsky. – 2008. – McGraw-Hill. – 436 p.

dövlət özünün maliyyə imkanlarını resurslarını, valyuta ehtiyatlarını obyektiv qiymətləndirməlidir və perspektivləri nəzərə alaraq optimal makroiqtisadi siyasət formalaşdırmalıdır; 2) bu proseslərdə fiskal tənzimlənmə ölkə maliyyəsinin səmərəli idarə edilməsinin zəruri aləti kimi çıxış edir; 3) fiskal tənzimlənmə maliyyə resurslarının səmərəli bölgüsü ilə ölkədə maliyyə sabitliyinə nail olunmasına xidmət edir və 4) fiskal tənzimlənmə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin optimallaşdırılması üçün zəruri şərait və rejim yaradır. Qeyd olunanlarla yanaşı, ölkənin müasir iqtisadi vəziyyəti və maliyyə potensialının obyektiv qiymətləndirilməsi mütərəqqi investisiya siyasətinin formalaşdırılmasına və ölkənin tarazlaşdırılmış sosial-iqtisadi inkişafına əlverişli zəmin yaradır.

2. Müasir iqtisadi reallıqlar kontekstində dövlət maliyyə siyasətinin tarazlaşdırılması və ölkədə makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsi problemləri vardır.

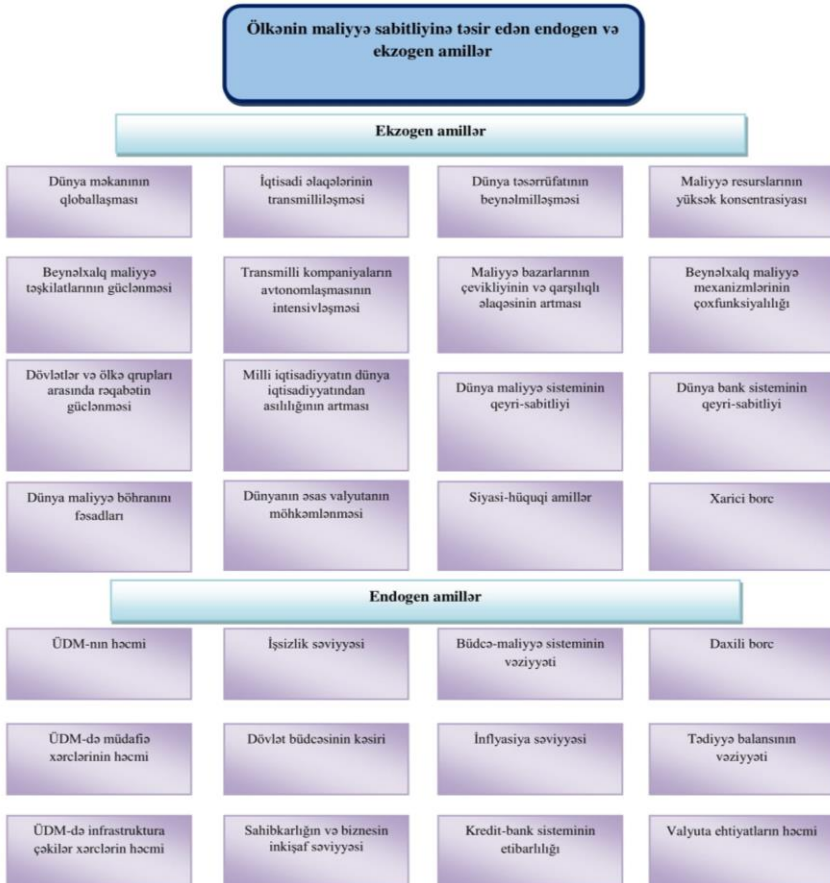
Hesab edirəm ki, müasir iqtisadi reallıqlar şəraitində dövlətin maliyyə siyasətinin tarazlaşdırılması və bununla da ümumilikdə makromaliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi problemləri həll edilməlidir. Bunlarla bərabər, dövlət büdcəsi və vergi sisteminin hazırkı strukturunun və mexanizmlərinin maksimum təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi təmin olunmalıdır. İlk növbədə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının yüksəldilməsi və dövlət büdcəsinin gəlirlərini formalaşdıran subyektlərin fəaliyyətinin stimullaşdırılması məqsədilə, dövlət büdcəsinin gəlir mənbələrinin diversifikasiyalashdırılmasına sistemli yanaşma təmin edilməlidir. Eyni zamanda, dövlət büdcəsinin xərclər hissəsindən istifadə olunan maliyyə resurslarının və məqsədli dövlət investisiyalarının ölkədə iqtisadi fəallığın artırılması səmtinə yönəldilməsinə xüsusi önəm verilməlidir.

Prof.Z.M.Məmmədov maliyyə-iqtisadi böhranının bir qrup səbəblərini fərqləndirir: 1) maliyyə sektorunun real iqtisadiyyatdan ayrılması; 2) bazar iştirakçılarının öz gəlirlərini maksimum artırmaq risklərini düzgün qiymətləndirməməsi və kredit və 3) reyting agentliklərinin kredit risklərini düzgün qiymətləndirməməsi⁶. Bu qeyd olunan elmi baxışlardan belə bir fikir söyləmək olar ki, ölkənin makromaliyyə sabitliyi iqtisadi inkişafın, dövlətin iqtisadi siyasətinin elementlərinin, ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin əsas mexanizmlərinin rəşionallığı və

⁶ Мамедов, З.Ф. Финансовый кризис и антикризисная политика / З.Ф.Мамедов.– Германия. – Palmarium Academic Publishing, 2013 – 141 с.

dayanıqlılığının bütün amilləri üzrə effektivliyini əhatə edir.

Şəkil 1-də ölkənin maliyyə sabitliyinə təsir edən endogen və ekzogen amillər verilmişdir.

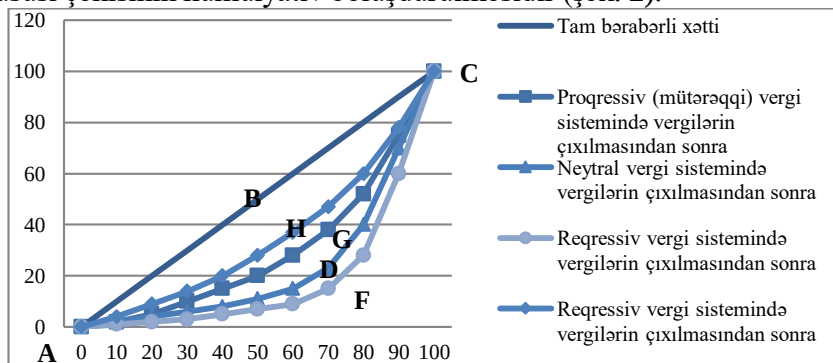

Şəkil 1. Ölkənin maliyyə sabitliyinə təsir edən endogen və ekzogen amillərin blok-sxemi (müəllif tərəfindən hazırlanmışdır)

3. Maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün fiskal mexanizmlərin və alətlərin effektivliyi tələb olunur.

Fiskal siyasəti özündə dövlət xərclərinin manevrləşdirilməsi və vergi daxilolmaları sayəsində iqtisadi sıçrayışlar istiqamətində olan mənfə halların tənzimlənməsi üçün mexanizmləri birləşdirir. Buna görə də biz dövlətin fiskal siyasəti kontekstində ölkənin makroiqtisadi sabitliyinin

əsas göstəricilərini qeyd etmək istərdik: ÜDM, dövlət büdcəsinin və əhalinin gəlirləri və xərcləri, inflyasiya, işsizlik, məşğulluq, yoxsulluq və s. Bu məsələləri müxtəlif vergi sistemləri və sosial proqramların tətbiqi proseslərində Lorens əyrisinin köməyi ilə bərabərlik və ədalətlik prinsipi üzrə baxaq. Məlumdur ki, Lorens əyrisi ev təsərrüfatlarının gəlirlərinin xüsusi çəkisinin kumulyativ bölüşdürülməsidir (şək. 2).

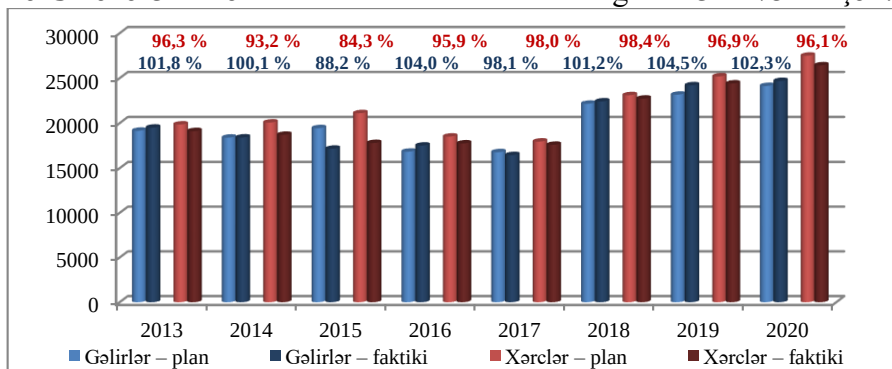
Şək. 2. Müxtəlif vergi sistemləri və sosial proqramlarını əks etdirən Lorens əyriləri⁷.

Şək. 2-in əsasında təhlil etsək görə bilərik ki, neytral sistemdə olan qeyri-bərabər vergi ödəməsinin tətbiqi cəmiyyətdə qeyri-bərabərliyi demək olar ki, eyni vəziyyətdə saxlayır. *ABC* – gəlirlərin bölüşdürülməsinin bərabərliyini özündə əks etdirir və onun izahına gəlincə isə bu halda bütün gəlirlərdən müvafiq faiz əldə edilir, məsələn: 10 % bütün gəlirlər – 10 % təsərrüfatlara düşür və s. *AGC* əyrisi isə (və yaxud Lorens əyrisi) - iqtisadiyyatda vergilərin tutulmasına qədər və ya vergilər tutulduqdan sonrakı dövrdəki qeyri-bərabərliyin vəziyyətini əks etdirir. Bunlara müvafiq olaraq, *ABC* və *AGC* əyrisi arasında sahə - iqtisadiyyatda qeyri-bərabərlik dərəcəsi öz əksini tapır. Sonra, *ADC*, *AFC* və *AHC* əyriləri müvafiq olaraq progressiv (mütərəqqi) və regressiv vergi sistemlərində, həmçinin sosial proqramların həyata keçirilməsindən sonra vergilərin tutulması ilə gəlirlərin qeyri-bərabərlik vəziyyətini özündə əks etdirir⁸.

⁷ Lorenz, M.O. *Methods of Measuring the Concentration of Wealth*. Publications of the American Statistical Association, 1905, №9, p.209-219.

⁸ Исаева, А.С. *Государственное налоговое регулирование доходов и расходов населения: / дисс. кандидата экономических наук. / Москва, 2015. – 217 с.*

Azərbaycanda 2010-2020-ci illərdə dövlət büdcəsinin gəlirləri 2,3 dəfə artmış və 26,1 mlrd. man. səviyyəsində qeydə alınmışdır, xərcləri isə 2,2 dəfə artmaqla, 24,4 mlrd. man. təşkil etmişdir. Bu isə Ölkə ÜDM-də 36,5 % xüsusi paya malik olmaq deməkdir, Bundan başqa Dövlət Neft Fondundan büdcəyə edilən transferlərin həcmi 2020-ci ildə artaraq, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 49,4 %-ni təşkil etmiş, başqa sözlə, 12,2 mlrd. man təşkil etmişdir⁹. Bu isə dövlət büdcəsinin neft gəlirlərindən asılılığının əyani ifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir və hesab edirik ki, yaxın perspektivdə ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyalasdırılması tədbirləri gücləndirilməli, bununla büdcənin gəlirlərinin strukturu genişləndirilməlidir. Eyni zamanda, mühüm məsələlərdən biri – dövlət büdcəsinin icrası və ona nəzarət sisteminin təşkilindən ibarətdir. Şək. 3-də 2013-2020-ci illərdə dövlət büdcəsinin icrası üzrə göstəricilər verilmişdir.

Şək.3. 2013-2020-ci illərdə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin icrası üzrə göstəricilər
(AR Maliyyə Nazirliyi – <http://www.maliyye.gov.az/static/105/dovlet-budcesinin-icrasina-dair-operativ-melumat> əsasında hazırlanmışdır.)

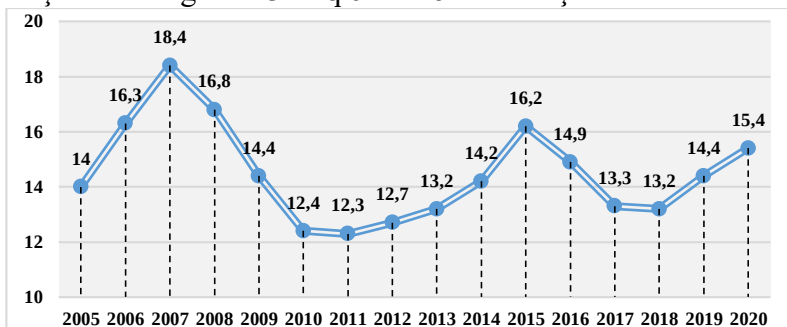
Şək.3-ün təhlilindən yanaşsaq, 2020-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 2,3 dəfə artmış, xərclər isə 96,1 % təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturunda Dövlət Vergi Xidməti tərəfindən toplanan vergilərin məbləği 7387,2 mln.man. olmuş, proqnoz 102,7 % yerinə yetirmiş və büdcəyə daxil olan vəsaitlərin 75,6 %-i yaxud 5585,1 mln. man. qeyri-neft sektorunun payına düşmüşdür. Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən büdcəyə cəlb olunan vəsaitlərin məbləği 3938,2 mln. man. səviyyəsində olmuşdur, bu isə 8,2 % planlaşdırılan məbləğdən çoxdur.

4. Əsas məsələlərdən biri də artan global təhlükələr şəraitində

⁹ Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu. İllik hesabat, 2020. Bakı. – 67 s.

ölkənin iqtisadi inkişafı və gücünün gücləndirilməsi üzrə strateji hədəflərə uyğun olaraq vergilərin elastiklik əmsalının təmin edilməsi ilə bağlıdır.

Ölkə üzrə vergi yükünün optimallığının müəyyənəşdirilməsi maraqlı olardı, burada söhbət vergi mexanizmləri vasitəsilə ölkə ÜDM-nin tərkibində xüsusi çəkiyə malik olan və dövlətin sərəncamına daxil olan vergi yükündən söhbət gedir. 2005-2020-ci illərdə ÜDM-də vergilərin xüsusi çəkisi üzrə göstəricilər qrafik 1-də verilmişdir.

Qrafik 1. 2005-2020-ci illərdə ÜDM-də vergilərin xüsusi çəkisi, %
(ARDSK – <http://www.stat.gov.az> - əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır)

Qrafik 1 əsasında baxsaq, görürük ki, 2005-2020-ci illər ərzində ölkə ÜDM-də vergilərin xüsusi çəkisi 1,4 % artmış və 2020-ci ilin yekununda 15,4 % təşkil etmişdir.

Bunlarla bərabər, hesab edirik ki, makroiqtisadi səviyyədəki dəyişikliklər kontekstində vergilərdən formalaşan gəlirlərin həssaslıq dərəcəsini müəyyənləşdirmək və bununla da vergi siyasətinin səmərəliliyi haqqında fikir yürütmək maraqlı olardı ¹⁰.

Bunun üçün vergilərin elastiklik əmsalına baxsaq (Θ_e):

$$\Theta_e = \frac{\Delta VD}{VD} : \frac{\Delta IG}{IG},$$

burada: **VD** - vergi daxilolmaların baza göstəricisi (vergi qrupları, növləri və bütün vergilərin məcmusu); **IG** - baza səviyyəsində iqtisadi göstəricisi (ÜDM, milli gəlirin, əlavə dəyər məbləği və s.)

Bu əmsal nəticəsində iqtisadi göstəricisinin 1 pillə dəyişməsi nəticəsində vergi daxilolmaların neçə faizi dəyişməsi müəyyənəşdirilir.

¹⁰ Черненко, Д.А. Коэффициент эластичности как способ оценки влияния экономических факторов на поступление налогов: макро- и микроуровень // Новый университет. Экономика и право, № 11-12, 2014.– с.1-4.

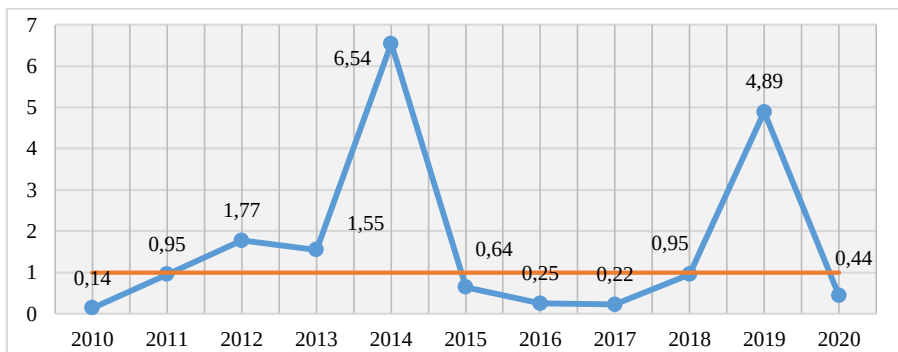
Əgər $\Theta_e=1$ -dirsə, bu halda vergi daxilolmaları demək olar ki, dəyişilmir, yox, əgər $\Theta_e>1$ -dursa, vergi sistemi elastikdir: iqtisadi göstəricinin artması ilə nisbətdə vergi daxilolmaları daha yüksək tempə baş verir, yəni vergi daxilolmaların xüsusi çəkisi iqtisadi göstəricilərdə artır. Bu cür göstərici iqtisadiyyatda bütün növ vergilərin əhəmiyyətli səviyyədə artımı zamanı baş verir. Əgər $\Theta_e<1$ -dirsə, deməli, vergi sistemi qeyri-elastikdir: vergi daxilolmalarının payı azalır. Ölkə iqtisadiyyatı üçün münasib vəziyyə - əmsalın 1-dən az və ya ona bərabər olmasıdır. Əgər əsas müəyyənədic iqtisadi göstərici kimi ÜDM-ü götürsək, bu halda 2010-2020-ci illərdə Azərbaycanda vergilərin elastiklik əmsalı cədvəl 1-də və qrafik 2-dəki kimidir.

Cədvəl 1. 2010-2020-ci illərdə Azərbaycanda vergilərin elastiklik əmsalı

Göstəricilər	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ümumi daxili məhsul, mln. man (İG)	35601,5	42465,0	52082,0	54743,7	58182,0	59014,1	54380,0	60425,2	70337,8	80092,0	81896,2	72432,2
Nominal ÜDM, əvvəlki ilə nisbətən, %-lə ($\Delta IG/IG$)	-	19,28	22,65	5,11	6,28	1,43	-7,9	11,12	16,4	13,87	2,25	-11,6
Vergi daxilolmaları, mln. man (VD)	5128,2	5266,8	6395,3	6975,0	7654,2	8370,2	8791,3	9031,0	9356,2	10587,3	11755,1	11151,4
Vergi daxilolmalarının nisbəti, əvvəlki ilə nisbətən, %-lə ($\Delta VD/VD$)	-	2,7	21,43	9,06	9,74	9,35	5,03	2,73	3,6	13,2	11,0	-5,1
Vergi sisteminin elastiklik əmsalı (Θ_e)	-	0,14	0,95	1,77	1,55	6,54	-0,64	0,25	0,22	0,95	4,89	0,44

Cədvəl 1 və qrafik 2 əsasında belə demək olar ki, 2012, 2013, 2014 və 2019-cu illərdə Azərbaycanın vergi sistemi elastiklik nümayiş etdirib ($\Theta_e = 1,77; 1,55; 6,54$ və $4,89$). Bu o deməkdir ki, ÜDM-in artımı ilə müqayisədə vergi daxilolmaları daha sürətli artmışdır. Hesab edirik, ki, 2009-cu ildə vergi sisteminin elastikliyi 2018-2019-cu illərdə Vergi Məcəlləsinin əhəmiyyətli səviyyədə dəyişdirilməsi və vergi inzibatçılığı tədbirlərinin gücləndirilməsi ilə bağlı olmuşdur.

2020-ci ildə isə elastiklik əmsalı $0,44$ təşkil etmişdir və ölkə ÜDM-də vergi daxilolmaların payı azalmışdır.

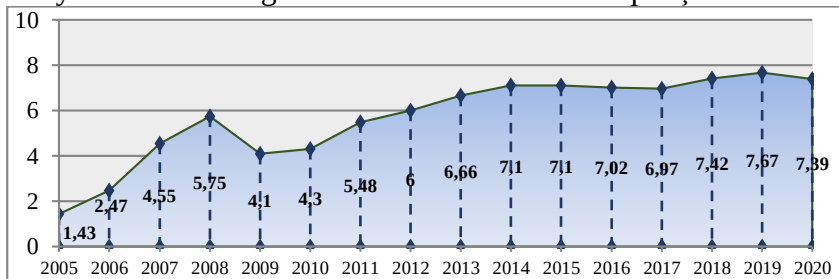
Qrafik 2. 2010-2020-ci illərdə Azərbaycanda vergilərin elastiklik əmsalının dinamikası

(ARDSK – <http://www.stat.gov.az> – əsasında müəllif tərəfindən hesablanmışdır)

Beləliklə, elastiklik əmsalı ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın səviyyəsini qiymətləndirməyə imkan verən alətlərdən biri kimi qiymətləndirilə bilər. Bu baxımdan iqtisadiyyatın vergi stimullaşdırılması metodikasının elastiklik əmsalı hesablamaları əsasında təkmilləşdirilməsi vacibdir. Hər bir vergi növü üzrə elastiklik əmsalını işləmək olar və bununla da iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə vergi yükünün optimallaşdırılması tədbirlərini görmək mümkündür.

5. Struktur və institusional islahatların aparılması kontekstində və ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi dövründə vergi rejiminin şəffaflığının və fiskal alətlərin səmərəliliyinin təmin edilməsinə yönəldilmiş vergi orqanlarının və vergi qanunvericiliyinin mexanizmlərinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranıb.

Şəkil 4-də 2005-2020-ci illər ərzində Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə büdcəyə daxil olan vergilərin dinamikası öz əksini tapmışdır.

Şək. 4. 2005-2020-ci illər ərzində Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə büdcəyə daxil olan vergilərin dinamikası, mlrd. man

(Dövlət Vergi Xidməti – <http://www.taxes.gov.az> – əsasında hazırlanmışdır)

Şəkil 4-ün təhlilindən yanaşsaq, 2020-ci ildə vergi daxilolmaları 2005-ci ilə nisbətdə 5,2 dəfə artmışdır, amma, 2019-cu ilə nisbətdə azalma qeydə alınmışdır – 3,8 % və hesab edirik ki, bunun əsas səbəblərindən biri Covid-19 pandemiyasının mənfi təsiridir.

Cədvəl 2-də isə 2005-2020-ci illər ərzində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturu təhlil olunmuşdur və bu dövr ərzində 12,7 dəfə qeydə alınaraq, 2020-ci ilin yekununda 26,1 mlrd. manat təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində əsas vergi növü olan ƏDV-nin xüsusi çəkisi 2005-ci ildəki 29,2 %-dən 2020-ci ildə 18,5 %-ə düşmüşdür. İkinci iri vergi növü olan – hüquqi şəxslərin gəlir vergisi bu dövrdə 17,3 %-dən 9 %-ə qədər azalmışdır.

Cədvəl 2. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturu, 2005-2020-ci illər, mln. man

	Gəlirlər – cəmi	fiziki şəxslərin gəlir vergisini vaxtı	hüquqi şəxslərin mənfəət vergisini vaxtı	torpaq vergisini vaxtı	əmlak vergisini vaxtı	ƏDV	aktsiyə vergisini vaxtı	maddən vergisini vaxtı	xarici fəaliyyət ilə bağlı vergilər	digər vergilər	sair daxil- olmalar
2005	2055,2	317,4	355,4	15,3	40,4	599,9	141	53,5	205,2	28,1	299
2006	3868,8	407,3	1360,5	18,5	55,8	737,8	187,4	100,2	139,3	40,9	821,1
2007	6006,6	588,6	2457,7	27,1	72,3	1179,2	402,9	123,2	293,2	68,6	793,8
2008	10762,7	627,2	2862,3	30,6	112,9	1910,9	486,9	147,7	449,7	96,8	4037,7
2009	10325,9	581,9	1329,2	26,2	66,2	2012,8	485,1	121,9	418,1	86,8	5197,7
2010	11403,0	590,2	1429,9	35,3	101,8	2082,5	514,9	130,1	291,8	90,3	6136,2
2011	15700,7	715,7	2134	35,3	103,9	2222,7	480,2	129,8	433,1	140,6	9305,4
2012	17281,5	813	2252	30,6	105,1	2366,9	531,5	125,8	592,5	157,6	10306,5
2013	19496,3	859,7	2374,8	33,1	125,1	2710	593,3	121,5	675,2	161,5	11842,1
2014	18400,6	980,3	2302,7	35,4	141,3	3119,6	797,3	116,2	684,7	192,7	10030,4
2015	17498	982,5	2211,1	48,7	148,2	3454,7	647,8	116,1	934,5	247,7	8706,7
2016	17505,7	1145,7	1983,2	50,3	174,7	3623,5	625,1	110,3	861,2	457	8474,7
2017	16516,7	1040,3	2285,9	50,4	178,6	3668,6	612,6	111,1	903,0	505,7	7160,5
2018	22508,9	995,9	2499,7	50,6	182,2	4287,6	728,6	137,4	1143,7	561,6	11921,6
2019	24398,5	952,1	2546,0	50,0	212,6	5185,1	854,7	133,8	1343,2	477,5	12643,4
2020	26075,4	1151,0	2351,7	40,8	186,8	4818,3	898,2	130,2	1160,6	413,8	14924,0

Mənbə: <http://www.stat.gov.az>

İstərdik ki, dördamillli reqressiya təhlili əsasında dövlət büdcəsinin gəlirlərinə təsir edən 3 vergi növünün təsirini ayrı-ayrılıqda müəyyənləşdirək: burada büdcə gəlirləri Y , fiziki şəxslərin gəlir vergisi (X_1), hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi (X_2), əlavə dəyər vergisi (X_3), sair daxilolmalar (X_4).

<i>Regressiya statistikası</i>	
r	0,999948628
R	0,999897259
Normallaşdırılmış R	0,999859898
Standart xəta	83,40384419
Müşahidələr	16
Dispersiya təhlili	

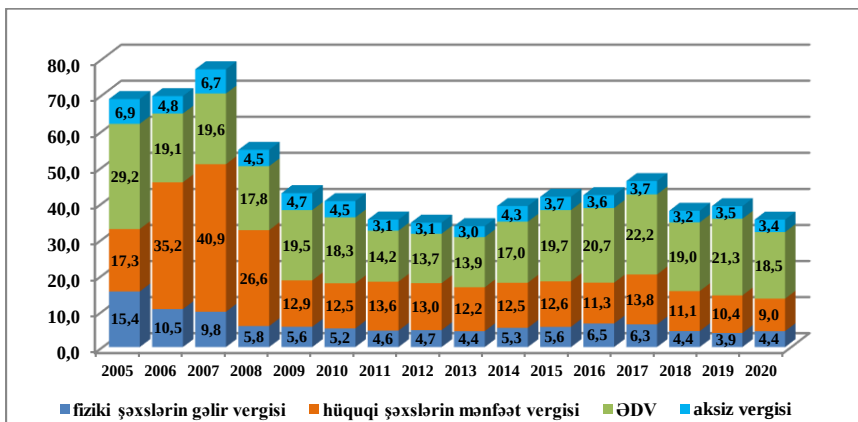
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F əhəmiyyətlik</i>			
Regressiya	4	7,45E+08	1,86E+08	26763,53	7,54E-22			
Qalıq	11	76518,21	6956,201					
Cəm	15	7,45E+08						
	<i>Əmsallar</i>	<i>Standart xəta</i>	<i>t-statistika</i>	<i>P- dəyər</i>	<i>Aşağı 95%</i>	<i>Yuxarı 95%</i>	<i>Aşağı 95,0%</i>	<i>Yuxarı 95,0%</i>
Y-nəticə	-69,937860	89,45441	-0,78183	0,450817	-266,826	126,95	-266,826	126,95
Amil X ₁	1,2833326	0,208341	6,15977	7,11E-05	0,824777	1,74189	0,82478	1,74189
Amil X ₂	1,0866233	0,044575	24,3772	6,34E-11	0,988514	1,18473	0,98851	1,18473
Amil X ₃	1,5650364	0,042423	36,8911	7E-13	1,471664	1,65841	1,47166	1,65841
Amil X ₄	0,9800938	0,009949	98,5155	1,47E-17	0,958197	1,00199	0,95820	1,00199

Regressiya təhlili nəticəsində alınan riyazi model:

$$y = 1,28x_1 + 1,08x_2 + 1,57x_3 + 0,98x_4 - 69,9$$

Bu modeldən baxsaq, X₂, X₃, X₄ dəyişənlərin sabit qalması təqdirdə fiziki şəxslərin gəlirlərindən alınan vergilərin 1 manat artması dövlət büdcəsinin gəlirlərini (Y) 1,28 manat, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi (X₂) – 1,08 manat, əlavə dəyər vergisi (X₃) – 1,57 manat və sair daxilolmaların (X₄) 1 manat artması – 0,98 manat artırır. X₁, X₂, X₃, X₄ amillərinin P-qiymətlərinin 0,05-dən az olması faktorlarımızın etibarlı amillər kimi qəbul etmək olar.

Qrafik 3-də isə büdcə gəlirlərini təşkil edən əsas vergi növlərinin xüsusi payı 2005-2020-ci illər üzrə ayrı-ayrılıqda verilmişdir.

Qrafik 3. Bütçə gəlirlərini təşkil edən əsas vergi növlərinin xüsusi payı 2005-2020-ci illər (ARDSK – <http://www.stat.gov.az> - əsasında tərtib olunmuşdur)

6. Strateji vəzifələrdən biri kimi - maliyyə sisteminin dövlət tənzimlənməsinin mövcud mexanizmlərinin yeni mərhələyə keçirilməsi və vergi daxilolmalarının optimallaşdırılmasının və maliyyə resurslarından istifadənin rasionallığının təmin edilməsində fiskal mexanizmlərin rolunun artırılması baxılır.

Ölkənin makroiqtisadi sabitliyinin uzunmüddətli dövr üçün təmin edilməsində strateji yanaşmalarının əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirilməsini vacib sayırıq. 2016-cı ilin sonundan icrasına başlanılmış və milli iqtisadiyyatın perspektiv sektorlarını əhatə edən strateji yol xəritələrinin əsas hədəfləri – ölkənin iqtisadi inkişaf modelinin yeni mərhələyə qaldırılması, onun rəqabətqabiliyyətinin gücləndirilməsi və dünya ölkələri arasında reytinginin yüksəldilməsindən ibarətdir¹¹. Bu mühüm sənədlərin icarsı nəticəsində ölkəmizdə son illərdə makroiqtisadi və makromaliyyə sabitliyinin gücləndirilməsinə nail olunmuş, monetar və fiskal siyasətin təkmilləşdirilməsi tədbirləri həyata keçirilmişdir. Başqa sözlə, ölkənin maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadə edilməsində fiskal ekspansiya siyasətinin məhdudlaşdırılması, yəni “qızıl qayda”nın tətbiq olunması tədbirləri diqqət çəkmişdir¹². Ölkədə infrastruktur şəbəkəsi genişləndirilmiş, bazar iqtisadiyyatının inkişaf üçün maddi-texniki baza

¹¹ Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, – 111 s.

¹² Обзор экономических реформ Азербайджана. Стратегические дорожные карты по национальной экономике и основным секторам экономики. – URL: <http://ecoreform.az>.

gücləndirilmiş, əhalinin sosial vəziyyəti xeyli yaxşılaşdırılmışdır¹³. Məlumdur ki, dövlət büdcəsinin gəlirləri bilavasitə neft daxilolmaların dinamikasından asılıdır, buna görə də, Dövlət Neft Fondu ilə Maliyyə Nazirliyi arasında “qızıl qayda” prinsipi əsasında büdcəyə köçürülən pul vəsaitlərinin tənzimlənməsi və tarazlaşdırılması nəticəsində dövlət gəlirlərinin sabitləşdirilməsi tədbirləri görülür və bunlar da öz nəvbəsində neftin qiymətlərinin dəyişdiyi hallarda dövlət gəlirlərinin dayanıqlılığını saxlamağa imkan verir. Strateji yol xəritəsinin birinci məqsədinin sonrakı əsas prioriteti ölkə büdcəsindən dövlət vəsaitlərinin daha səmərəli bölüşdürülməsini, habelə iqtisadiyyatın sektorları arasında və daxilində daha səmərəli bölüşdürülməsini əhatə edən ortamüddətli xərclər çərçivəsi mexanizminin formalaşdırılmasıdır. Bundan əlavə, strateji yol xəritələrində nəticəyönlü büdcələşmə mexanizmi də əsaslandırılmışdır. Onun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dövlət daha çox prioritet proqramlara və strateji fəaliyyət istiqamətlərinə, onların maliyyələşdirilməsinə diqqət yönəldir.

Bundan başqa, hesab edirik ki, ölkənin daha etibarlı maliyyə-kredit siyasətinin işlənməsi və fiskal dayanıqlılığın artırılması üçün dövlət büdcəsinin tənzimlənməsində beynəlxalq təcrübədən dərin istifadəyə geniş yer verilməkdədir. Bunlarla bağlı olaraq, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmişdir, belə ki, passiv vergi siyasətindən daha aktiv vergi siyasətinə keçid təmin olunmuş, vergi güzəştlərinin və vergilərdən azad edilmələrin səmərəliliyi qiymətləndirilmiş, ilkin vergi bəyannaməsi sistemi üzrə keçidlə bağlı beynəlxalq təcrübə öyrənilmiş, elektron audit sahəsində kompleks tədbirlər müəyyənləşdirilmiş, vergi inzibatçılığının səmərəliliyi artırılmış, vergilərdən yayınma hallarına nəzarət mexanizmləri xeyli təkmilləşdirilmişdir.

Qeyd edək ki, 2015-ci il ərzində milli valyutanın – manatın iqtisadi devalvasiyasından sonra ölkə iqtisadiyyatının inkişafının sabitləşdirilməsi və makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsi başlıca strateji vəzifələr kimi qarşıda durmuşdur. Belə bir vəziyyətdə dövlət tərəfindən maliyyə-kredit sisteminin sabitləşdirilməsi istiqamətində yeni tənzimləyici tədbirlər görülmüş və nəzarət mexanizmləri üzrə institusional islahatlar aparılmışdır. Vergi sisteminin şəffaflığının artırılması, maliyyə

¹³ Гасымлы, В.А. "Золотые Правила" Дорожной Карты: [Электронный ресурс] / URL: <http://regionplus.az/ru/articles/view/6112.58>.

hesabatlarının və mühasibatlıq sənədlərinin dürüstlüyünün təmin edilməsi nəticəsində dövlət xəzinəsinə daxil olan vəsaitlərin həcmi artmışdır. Bu pozitiv irəliləyişlər beynəlxalq reyting təşkilatları tərəfindən də diqqətdə saxlanılmışdır. Məsələn, Dünya Bankı Qrupunun Doing Business – 2020 – hesabatında 76,7 göstəricisi ilə Azərbaycan 34-cü yerdə möhkəmlənmişdir. «Getting Credit» (Kreditlərin alınması) göstəricisi üzrə isə Azərbaycan 190 ölkə arasında 1-ci yeri tutmuşdur (2019-cu ildə 21-ci yer və 2018-ci ildə 122-ci yer).

Əgər 2017-2021-ci illərdə strateji yol xəritələrinin hədəfləri istiqamətində görülən tədbirlərdən yanaşsaq, qeyd etmək mümkündür ki, əksər göstəricilər üzrə dinamiklik və dayanıqlılıq təmin edilmiş, qlobal təhlükələr və risklərin təsiri kontekstində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyalasdırılması üçün əlverişli əsaslar yaradılmışdır. 2016-2021-ci illər ərzində ölkə üzrə ÜDM-in nominal həcmi 30 mlrd. manat artmış, o cümlədən, qeyri-neft ÜDM-in nominal həcmi yaxud 17,1 mlrd. man. təşkil etmiş və ümumi ÜDM-in 57 %-i səviyyəsində qeydə alınmışdır. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 44 % artmış və 2021-ci ilin yekununda 9 min manat təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində dövlət büdcəsinin gəlirləri 50,8 % və yaxud 8,9 mlrd. manat, xərcləri isə 49,5 % və yaxud 9,5 mlrd. manat artmışdır. Maliyyə xidmətləri bazarının inkişafı üzrə strateji yol xəritəsində nəzərdə tutulan tədbirlər 80 % səviyyəsində yerinə yetirilmiş və ölkədə fiskal sabitlik təmin olunmuşdur ortamüddətli xərclər çərçivəsi qəbul edilməsi hesabına. Vergi sistemində səmərəli vergi islahatları aparılmış, xüsusilə sahibkarlığın və biznesin dəstəklənməsi üçün tədbirlər görülmüş, kiçik və orta biznes subyektlərindən ötrü stimullaşdırıcı vergi güzəştləri müəyyənləşdirilmişdir¹⁴.

7. Aktual problemlər kimi ölkədə makromaliyyə sabitliyinin qısa və uzunmüddətli perspektivdə optimal təminatı üçün fiskal mexanizmlərin və alətlərin səmərəliliyinin təmin olunması vacibdir və s.

2020-ci ildən əvvəllərindən başlayan Covid-19 pandemiyasının mənfi təsirinə qarşı ölkəmizdə həyata keçirilən fiskal tədbirlərə toxunmaq istərdik, belə ki, ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində və sosial müdafiə təyinatlı istiqamətlərdə görülən tədbirlərin maliyyələşdirilməsi

¹⁴ Azərbaycan Respublikasında milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji yol xəritələrinin 2017-2020-ci illər üzrə Monitoring və qiymətləndirmə Hesabatı. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi – 121 s. https://ereforms.gov.az/files/review/pdf/az/syx_hesabat_2021-12-27.pdf.

məqsədlə dövlət büdcəsindən 1985,6 mln. manat ayrılmışdır¹⁵. Ölkə Prezidentinin 19 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə iqtisadi fəallığın artırılması məqsədilə vergi sferasında bir sıra tədbirlərin görülməsi təmin olunmuşdu¹⁶. Vergi Məcəlləsinə düzəlişlər qəbul olunmuş və pandemiya şəraitində biznes subyektlərinə güzəştli kreditlər müəyyənləşdirilmişdir. Konkret olaraq, 114 mln manat həcmində vergi güzəştləri verilmiş və sadələşdirilmiş vergi ödəyənlər üçün 50 %, mənfəətdən vergiyə isə 75 % həcmində güzəştlər edilmişdir.

Bunlarla bərabər, Böyük Qarabağ Zəfərindən sonra işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpa edilməsi və buradakı iqtisadi potensialın iqtisadiyyat və maliyyə dövryyəsinə cəlb olunması istiqamətində geniş həcmli işlərin görülməsi yaxın perspektivdə bu regionun sürətli inkişafını təmin etməklə yanaşı, həm də ölkəmizin iqtisadi gücünü və qüdrətini əhəmiyyətli səviyyədə artıracaqdır. Eyni zamanda, 2030-cu ilədək olan dövr üçün sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi yaxın perspektivdə ümumilikdə makroiqtisadi və makromaliyyə sabitliyinin gücləndirilməsində önəmli rol oynayacaqdır¹⁷.

Aparılan tədqiqatlar, həmçinin müəllif yanaşmaları Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində fiskal tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri və perspektivlərini müəyyənləşdirməyə imkan vermişdir (şəkl. 5,6,7).

¹⁵ Azərbaycan Respublikasının 2020-ci il dövlət və icmal büdcəsinin icrasına dair məlumat - <http://www.maliyye.gov.az/scripts/pdfs/web/viewer.html?file=/uploads/static-pages/files/6024d93a7f106.pdf>.

¹⁶ Распоряжение Президента АР о ряде мер по снижению негативного влияния пандемии коронавируса (Covid-19) и вызванных ею резких колебаний, происходящих на мировых энергетических рынках и рынках акций, на экономику Азербайджанской Республики, макроэкономическую стабильность, вопросы занятости в стране и субъектов предпринимательства// – 19 марта 2020. – Баку.

¹⁷ Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об утверждении "Национальных приоритетов социально-экономического развития: Азербайджан 2030". 02 февраля 2021 – <https://ru.president.az/articles/50474>.

**Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində
fiskal tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri
və perspektivləri**

**Maliyyə sisteminin və maliyyə bazarının
təkmilləşdirilməsi və inkişafının
intensivləşdirilməsi**

**Dövlət müdaxiləsinin və bazar
iqtisadiyyatının balanslaşdırılması
məqsədilə fiskal tənzimlərinin səmərəli
mexanizmlərin işlənməsi**

Maliyyə sisteminin dayanıqlılığının
gücləndirilməsi və maliyyə bazarının xarici
amillərə qarşı həssaslığının azaldılması

Vergi ödəyicilərinin stimullaşdırılması və vergi
öhdəliklərinin vaxtında ödənilməsinin
mükafatlandırılması üçün ədalətli və sağlam
fəaliyyət mühitinin formalaşdırılması

İqtisadiyyatın və onun əsas sektorlarının
maliyyə dayanıqlığı mexanizmlərinin
təkmilləşdirilməsi

Məhsul istehsalının və xidmətlərin artırılması,
vergitutma bazasının genişləndirilməsi üçün
fiskal mexanizmlərin səmərəliliyinin təmin
olunması

Qeyri-neft sektorunun inkişaf hesabına
iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılması
vasitəsilə yeni maliyyə mənbələrinin
yaradılması

Büdcəyə vergi daxilolmalarının
proqnozlaşdırıldığı səviyyədə təmin edilməsi
üçün vergi xidmətinin fəaliyyətinin
səmərəliliyi üçün qiymətləndirmə

Ölkənin makromaliyyə sabitliyinin təmin
edilməsi məqsədilə valyuta, bank və sığorta
sistemlərinin dayanıqlılığını
möhkəmləndirilməsi

Vergi daxilolmaların artırılması və vergidən
yayılanların azaldılması məqsədilə rəqəmsal
bazasının yaradılması tədbirlərinin müasir
dövrün "ağıllı" texnologiyalarına uyğun

Əlavə dəyər formalaşdıran fəal iqtisadiyyat
sahələrinə xarici investisiyaların cəlbinin
artırılması istiqamətində təsirli və məqsədli
tədbirlərin görülməsi

Vergi güzəştlərinin verilməsi və bununla bağlı
monitorinqlərin keçirilməsinin şəffaflığının
təmin olunması

**Şək. 5. Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində fiskal
tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri və perspektivlərinin
blok-sxemi**

**Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində
fiskal tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri
və perspektivləri (davamı)**

Ölkənin büdcə sisteminin rasionallığının artırılması və optimallığının təmin edilməsi

**Ölkənin vergi qanunvericiliyinin
təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara
uyğunlaşdırılması**

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərin əsas maddələrin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasının optimallaşdırılması

Qlobal iqtisadi və maliyyə çağırışlar nəzərə alınmaqla, yeni Vergi Məcəlləsinin hazırlanması və təsdiq edilməsi

Uzunmüddətli perspektivdə büdcənin gəlirlər hissəsinin optimal səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsi və strukturunun etibarlılığının artırılması

Real iqtisadiyyat sahələrində vergi yükünün azaldılması məqsədilə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi tədbirlərin görülməsi

Neft Fondundan ölkə büdcəsinə transfer asılılığının azaldılması və neft ixrac edən inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinin mənimsənilməsi

Vergi qanunvericiliyinin maksimum yenilənməsi, aksiz marka siyasətinin təkmilləşdirilməsinin təmin olunması

Sosial-iqtisadi fəallığın və məşğulluğun stimullaşdırılması üzrə büdcənin sosial prioritetliyinin qlobal çağırışlara uyğun yenilənməsi

Ölkədə mövcud vergi güzəştlərində onlarla bağlı meyarların hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi üçün vahid reyestrinin yaradılması vacibdir

Regionlarda vergitutma bazasının genişləndirilməsi hesabına maliyyə mənbələrinin diversifikasişdırılması və mərkəzləşdirilmiş dotasiyadan asılılığının

Əhalinin iqtisadi fəallığının yüksəldilməsində vergilərin rolunun genişləndirilməsi üçün işlək qanunvericilik aktları hazırlanması və tətbiq olunması

**Şək. 6. Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində fiskal
tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri və perspektivlərinin
blok-sxemi**

**Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində fiskal
tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri və perspektivləri
(davamı)**

**Vergitutma mənbələrinin şəffaflığının, hesabatların dürüstlüyünün və vergi
mədəniyyətinin artırılmasının təmin olunması**

Münbit vergi mühitinin formalaşdırılması, vergi öhdəliklərinin vaxtında yerinə yetirilməsi üzrə vergi ödəyicilərinin məsuliyyətinin artırılması tədbirlərinin görülməsi

Potensial vergi ödəyiciləri arasında vergi intizamının gücləndirilməsi məqsədilə maarifləndirici tədbirlərin görülməsi, xüsusi tədris modullarının tətbiq olunması və trevninglərin keçirilməsi

Vergi ödəyiciləri üçün münbit infrastrukturun yaradılması və İKT mexanizmlərindən istifadə edilməsi hesabına müasir vergi ödəmə texnologiyaların mənimlənməsində praktiki dəstəvin göstərilməsi

Vergi ödəyicilərinə məqsədli məsləhətlərin və xidmətlərin siyahısının genişləndirilməsi və bu istiqamətdə praktiki köməyin göstərilməsi

Vergidən yayınma halları üzrə risklərin qiymətləndirilməsi metodikasının işlənməsi, vergi nəzarəti mexanizmlərin daha dərinəndə təkmilləşdirilməsinin təmin olunması və s.

**Şək.7. Azərbaycanı makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində fiskal
tənzimlənmənin rolunun gücləndirilməsi prioritetləri və perspektivlərinin
blok-sxemi**

Dissertasiya işinin əsas nəticələri bunlardır:

1. Birinci növbədə, ölkədə maliyyə sisteminin və maliyyə xidmətləri bazarının sabitliyi təmin olunmalıdır. Bu, ilk növbədə, iqtisadi və institusional islahatları aparılması, əhəlinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması, yüksək texnologiyalar hesabına istehsal strukturunun yenilənməsi, iqtisadiyyatın elmtutumlu sahələrinin inkişaf etdirilməsi, yeni dünya bazarlarının mənimlənməsi və milli iqtisadiyyatın neft amilindən asılılığının azaldılması üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir.
2. Ölkədə vergi ödəyiciləri üçün daha münbit şəraitin yaradılması tədbirlərinin sürətləndirilməsi vacibdir və bundan ötrü cəmiyyət və dövlət səviyyəsində vergi ödəməsi və vergitutma məsələlərinə harmonik, məmnunluq meyarlarına cavab verən konseptual yanaşmalar

formalaşdırılmalıdır. Vergi xidməti bölmələrinin və vergi işçilərinin öz peşə borclarını yüksək səviyyədə və vicdanla yerinə yetirmələri üçün onların peşəkarlıq səviyyəsinin maksimum yüksəldilməsi tədbirləri görülməli və onların fəaliyyətinin obyektiv olaraq qiymətləndirilməsi metodikası işlənəli və tətbiq edilməlidir.

3. Dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsinin diversifikasiyalasdırılması xüsusi diqqət mərkəzində saxalınmalı və büdcənin dayanıqlı gəlirlərə malik olması üçün sistemli tədbirlər görülməlidir. Ölkə əhalisi aparılan iqtisadi islahatları və iqtisadi artımın real nəticələrini adekvat olaraq öz həyat şəraitlərində görməlidirlər və bununla da cəmiyyət və dövlət arasında sosial ədalətin qorunması təmin olunmalı, vergi ödəyicilərinin motivasiyası maksimum yüksəldilməlidir.
4. Tətbiq edilən fiskal tənzimləyici mexanizmlərin işləkliyinin və səmərəliliyinin artırılması məqsədilə, beynəlxalq təcrübənin dərinlən mənimsənilməsi, mövcud qanunvericiliyinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, struktur və institusional islahatların dərinləşdirilməsi, vergi xidmətinin fəaliyyətinin bu istiqamətlərdə yenilənməsi və bunlarla bağlı ümumilikdə ölkə üzrə vergi sisteminin və maliyyə sabitliyinin qanunvericilik bazasının dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi təmin olunmalıdır.
5. Fikrimizcə, vergitutma mənbələrinin şəffaflığının, maliyyə hesabatlarının, vergi hesablamaları ilə bağlı mühasibatlıq sənədlərinin dürüstlüyünün artırılması məqsədilə, vergi ödəyicilərinin vergi mədəniyyətinin maksimum yüksəldilməsi strategiyası işlənəli və həyata keçirilməlidir. Vergilərin ödənməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vaxtda və inzibati müdaxilələr edilmədən ödənilməlidir.
6. Biz bu fikirdəyik ki, vergi sisteminin çevikliyi və adekvatlılığı, fiskal siyasətin həlledici alətlərin səmərəliliyi dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsinin artım tempinin intensivləşdirilməsində önəmli rol oynaya bilər və bunun üçün vergitutma bazalarının genişləndirilməsi, maliyyə intizamının gücləndirilməsi tədbirlərinin səmərəliliyinin artırılmasına ehtiyac vardır.
7. Azərbaycanın maliyyə və vergi siyasəti milli maraqlar çərçivəsində və milli iqtisadiyyatının strateji inkişaf istiqamətləri kontekstində formalaşmışdır, amma, həm də bu fikirdəyik ki, maliyyə və vergi mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində mütərəqqi beynəlxalq

təcrübədən və ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsindən bəhrələnmək vacibdir, xüsusilə, ölkədə investisiya mühitinin maksimum yaxşılaşdırılması, investorların maraqlarının qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində vergi stimullaşdırılmasının genişləndirilməsi tədbirləri görülməlidir və ayrı-ayrı perspektivli real iqtisadiyyat sektorları üzrə məqsədli məhsuldar və nəticəyönü investisiya rejimləri müəyyənləşdirilməlidir.

8. Ölkədə vergi ödənişlərindən yayınmalarının sayının azaldılması və ödəmələrlə bağlı risklərin minimuma endirilməsi məqsədilə vergi nəzarəti mexanizmlərinin keyfiyyətinin artırılması və işləkliyin təmin olunması tədbirləri gücləndirilməli və ümumilikdə, vergi intizamının artırılması mexanizmləri işlənməli və tətbiq olunmalıdır.
9. 2020-ci ildə Böyük Qarabağ Zəfərindən sonra azad edilmiş torpaqlarımız hesabına ölkə iqtisadiyyatının yeni imkanları və iqtisadi inkişaf reallıqları yaranmışdır. Bunlarla bağlı olaraq, iqtisadiyyatımızın sabitliyinin gücləndirilməsi və dünya səviyyəsində rəqəbətqabiliyyətliliyinin artırılması üçün işğaldan azad olunmuş ərazilərdə sistemli və ardıcıl şəkildə kompleks tədbirlərin görülməsi zəruridir:
 - yeni yaradılmış Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi inkişaf potensialının formalaşdırılması, dirçəliş tədbirlərinin sürətləndirilməsi üçün bu ərazilərdə görülən işlərin maliyyələşdirilməsində dövlət vəsaitləri ilə yanaşı, alternativ maliyyə və investisiya mənbələrinin daha sürətli cəlb edilməsi üçün fərqli və müxtəlif investisiya mühiti yaradılmalı, vergi mexanizmləri və fiskal alətlər tətbiq edilməlidir;
 - regionda çox güclü turizm potensialından və turizm-rekreasiya resurslarından məhsuldar və səmərəli istifadə olunması, bu sahəyə yerli və xarici investorların daha intensiv olaraq gəlməsinin təmin edilməsi üçün dünya təcrübəsində özünü doğrultmuş turizm klasterləri modelindən və yaxud turizm-rekreasiya azad iqtisadi zonası formalarından gecikdirilmədən istifadə edilməsi istiqamətində layihələrin reallaşdırılmasını vacib hesab edirik;
 - hər iki iqtisadi rayonda onlarla mövcud olan filiz və qeyri-filiz yataqlarının mənimsənilməsi hesabına yeni hasilat və emal müəssisələrinin yaradılması, bu təbii resursların təsərrüfat və maliyyə dövriyyəsinə cəlb edilməsi, o cümlədən, məhsuldar vergitutma mənbələrinin formalaşdırılması imkanlarının yüksək olunması ciddi şəkildə nəzərə

alınmalı və müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir;

- ümumilikdə, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə güclü təbii resursların, o cümlədən, su resurslarının olması amilindən yanaşmaqla, qeyri-neft sektounun müxtəlif sahələrinin – kənd təsərrüfatının strateji fəaliyyət istiqamətlərinin, ilk növbədə, strateji məhsul olan ərzaq buğdasının, bütövlükdə aqrar sahənin, yüngül və yeyinti sənaye sahələrinin, tikinti materialları istehsalı sahəsinin, nəqliyyat-logistika sisteminin kompleks inkişafı hesabına maliyyə və vergitutma mənbələrinin maksimum genişləndirilməsi və diversifikasiya edilməsi tədbirləri görülməlidir və s.

**Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı elmi əsərlərdə
dərc edilmişdir:**

1. Актуальность фискального регулирования в обеспечении макрофинансовой стабилизации // Audit. Bakı: –2014, № 3, –s.25-29.
2. Важные аспекты макрофинансовой стабилизации страны в условиях глобализации / V Международная научно-практическая конференция «Современные концепции научных исследований». Россия, Москва: –2014, №5, –с.116-118.
3. Макрофинансовая стабилизация и ее теоретические аспекты // “Maliyyə və ucot”, Bakı: –2015, №6, – s.36-40.
4. Вопросы обеспечения макрофинансовой стабилизации и фискального регулирования экономики // İrək Yolu, Bakı: –2015, №3, –s.55-60.
5. Теоретические основы макроэкономических механизмов стабилизации экономики// «Научное обозрение», Россия, Москва: –2015, №21, – с.295-299.
6. Макрофинансовая стабилизация страны в условиях финансового кризиса / “İqtisadiyyatın davamlı inkişafı. Problemlər, perspektivlər” Beynəlxalq Elmi Konfransı. SDU. 27-28.04.2016, –s.381-383.
7. Вопросы совершенствования финансово-экономических аспектов налогового механизма по стабилизации и роста экономики страны // “Audit” jurnalı, Bakı: –2016, №4, –s.22-28.
8. Анализ и оценка современного состояния фискального регулирования и макрофинансового положения в Азербайджане // Elmi əsərlər, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı: –2018, №1, –s.245-251.

9. Важность фискального регулирования в обеспечении экономического роста страны в контексте современных реалий / АМЕА II-nin 60 illiyinə həsr olunmuş “İqtisadi artım və ictimai rifah” Beynəlxalq Elmi Konfransı, Bakı: –2018, –s.221-226.
10. Стратегические задачи стабилизационной политики Азербайджана в контексте мирового опыта// USA, Philadelphia. ISJ Theoretical & Applied Science. 2018. Issue:08. Volume 64.-p. 90-100.
11. Приоритеты обеспечения макрофинансовой стабилизации Азербайджана в контексте стратегических дорожных карт / “Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası” Respublika Elmi Konfransı, Bakı: UNEC, – 24.12.2019, II cild. – s.98-103.
12. Механизмы реформирования фискальной политики Азербайджана с целью стимулирования развития ненефтяного сектора / “Azərbaycanın tranzit potensialının iqtisadi inkişafda rolu” - Respublika elmi konfransı. SDU: – 22-23 oktyabr 2020, –s.185-189.
13. Вопросы эластичности налоговой системы Азербайджана в условиях глобализации // Научное обозрение: теория и практика. – 2020, №5, –с.811–821.
14. Механизм выравнивания доходов населения с помощью различных систем налогообложения / “Gənc tədqiqatçıların IV respublika” Elmi-praktiki konfransı, AU. Bakı: –09.04.2021, –s.144-146.
15. Стабилизирующая роль налоговой политики в обеспечении экономической активности в регионах / «Regional iqtisadiyyat: müasir aspektlər və aktual məsələlər» Respublika elmi konfransı. SDU. – 22-23.04.2021, –s.229-234.
16. Оценка влияния пандемии на макрофинансовую стабильность экономики Азербайджана посредством налогообложения/ V международная научно-практическая конференция «Развитие науки и практики в глобально меняющемся мире в условиях рисков. Россия, Москва: –26 июля 2021 года, – с.193-197.

Dissertasiyanın müdafiəsi “06” mart 2024-cü il tarixdə saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında (www.unec.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “01” fevral 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 31.01.2024.
Kağızın formatı: 60x84 ^{1/16}. Sifariş 009/09.
Həcmi 1 ç.v. (42555 işarə). Tiraj 70.

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Əlaqə üçün: capevi@internet.ru / (+99455) 201-2809*